

آموزش و پرورش در هندوستان و وجوه تمایز آن با آموزش و پرورش ایران

معرفی مقاله

نوشته: احمد صافی

امروزه، مطالعه سیر تحول سازمانهای تربیتی، مبانی، اصول، اهداف، ساختار اداری، آموزشی، برنامه‌های درسی، نوآوریهای آموزشی، میزان تخصیص بودجه، روند رشد کمی و کیفی آموزش و پرورش و بالاخره تدابیری که برای حل مشکلات تربیتی در کشورهای مختلف جهان اتخاذ شده است برای مدیران رده‌های عالی، میانی و اجرایی، کارشناسان و مربیان فواید متعددی را دربر دارد. بویژه اگر این مطالعه در مورد کشورهای صورت گیرد که از لحاظ فرهنگی، جغرافیایی، موقعیت اجتماعی، اقتصادی و نوع مسائل آموزش و پرورش وجوه مشترک زیادی نیز با کشور ما داشته باشند.

بدین منظور، مقاله‌ای تحت عنوان آموزش و پرورش در هندوستان و وجوه متمایز آن با آموزش و پرورش ایران توسط آقای احمد صافی، عضو هیأت تحریریه فصلنامه تعلیم و تربیت و از مدرّسان دانشگاه تربیت معلم، نوشته شده و در اختیار فصلنامه قرار گرفته است. نویسنده، پس از سفر به کشور هند و ملاقات با مقامات آموزش و پرورش و بازدید از مدارس و دانشگاهها و مراکز برنامه‌ریزی آموزشی این کشور و با توجه به منابع مربوط به نگارش این مقاله اقدام نموده است.

در این مقاله ابتدا اوضاع جغرافیایی، اجتماعی و فرهنگی هندوستان و روند رشد جمعیت، جایگاه آموزش و پرورش در قانون

اساسی، اهداف و خط مشی کلی آموزش و پرورش، تشکیلات اداری آموزش و پرورش در مرکز و ایالات متعدد، ساختار آموزشی و دوره‌های تحصیلی، برنامه‌ها و کتابهای درسی و ... مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. آنگاه به وجوه تمایز آموزش و پرورش ایران و هند در موارد مختلف از جمله: شکل اداره کشور، شیوه اداره آموزش و پرورش، تشکیلات اداری، ساختار آموزشی، تربیت معلم، آموزش ضمن خدمت، مراکز برنامه‌ریزی درسی و آموزش مدیران، اشاره دارد. مقاله با ارائه پیشنهادهاى متعددی که می‌تواند برای دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت کشورمان مؤثر واقع گردد، پایان می‌یابد.

این شیوه مطالعه قبلاً نیز در مورد آموزش و پرورش پاکستان انجام گرفته که در فصلنامه تعلیم و تربیت شماره ۳ و ۴ سال ۱۳۷۰ منتشر شده است.

در پایان ضمن تشکر از نویسنده محترم، توفیق ایشان را در ادامه همکاری با فصلنامه تعلیم و تربیت از درگاه خداوند متعال مسئلت داریم.

فصلنامه،

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کلیاتی در بارهٔ اوضاع جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی و سیاسی هند کشور پهناور هند در جنوب آسیا، در کنار اقیانوس هند، خلیج بنگال، دریای عرب و در دامنهٔ کوههای هیمالیا و در همسایگی کشورهای چین و نپال در شمال، بوتان، بنگلادش و برمه در شمال شرقی، پاکستان در شمال و شمال غربی واقع شده است. بلندترین کوه آن ۸۰۵۹۸ متر و طولیترین رود آن ۲۴۹۵ کیلومتر است.^۱

مساحت هند

هندوستان با ۳/۲۸۷/۰۹۰ کیلومتر مساحت، از نظر وسعت هفتمین کشور جهان محسوب می‌شود.

آب و هوا

هند به علت وسعت زیاد، دارای آب و هوای مختلف و متنوعی است. بمبئی در اکثر ایام سال گرم و دهلی نو مرکز هند، تابستان گرم و زمستان خنکی دارد.

جمعیت هند

در سال ۱۹۶۱، جمعیت هند بالغ بر ۴۴۰ میلیون نفر بوده است. این رقم در سال ۱۹۸۱ به حدود ۶۸۴ میلیون نفر رسیده است.^۲ و این رقم را تا سال ۱۹۹۱، حدود ۸۵۰ میلیون نفر ذکر می‌کنند.^۳ پیش‌بینی می‌شود که چنانچه روند رشد جمعیت هند بنا بر آنچه هست ادامه یابد، در سال ۲۰۳۰ کشور هند اولین کشور جهان از نظر میزان جمعیت خواهد بود.

ایالات متعدد هند از نظر جمعیت متفاوت می‌باشند. ایالت آندراپرادش که مرکز آن حیدرآباد است بیش از جمعیت ایران، جمعیت دارد. هم‌اکنون طرح‌هایی برای آموزش افراد به منظور تنظیم خانواده و کنترل موالید اجرا می‌گردد.

زبان و خط مردم هند

در هند چهارده زبان رسمی و بیش از هزار لهجه در ایالات مختلف وجود دارد که مردم بدانها تکلم می‌کنند. زبانهای رایج در هند عبارتند از^۴:

- ۱- اردو
- ۲- گجراتی
- ۳- بنگالی
- ۴- اروپا
- ۵- آسامی
- ۶- هندی
- ۷- پنجابی
- ۸- تامیل
- ۹- کشمیری
- ۱۰- تلگو
- ۱۱- کاماری
- ۱۲- مالایائیم
- ۱۳- مراتی
- ۱۴- زبان هندی.

به موجب قانون اساسی هند، زبان هندی زبان رسمی هند و خط "دوانگاری" خط رسمی می‌باشد.^۵ زبان انگلیسی نیز زبان دیوانی کشور هند است و معمولاً مکاتبات اداری و آموزش دانشگاهی با این زبان انجام می‌گیرد.

مذاهب هند

از عناصر مهم زندگی مردم هند، مذهب است. هندوئیسم نزدیک به ۸۴ درصد، مسلمان حدود ۱۱ درصد و مسیحیت ۲/۵ درصد و سیکها حدود ۲ درصد از جمعیت هند را تشکیل می‌دهند^۱. جماعت اندکی نیز زردتشتی، بودایی، یهودی و ... هستند. در هند عبادتگاههای متعددی وجود دارد و لذا هندوستان را می‌توان مهمترین کشور جهان از نظر تعداد و نوع مساجد و معابد به حساب آورد و مذهب را می‌توان از مهمترین عناصر زندگی هندیها دانست.

واحد پول

واحد پول هند، روپیه است و هر دلار در بانک حدود ۲۶ روپیه می‌باشد.^۲

نژاد مردم هند

نژاد مردم هند مخلوطی از نژادهای سفید، زرد و سیاه می‌باشند و تیره عمده هندو آریایی ۷۲٪ درآویدی ۲۵٪ و مغولی ۳٪ از جمعیت این کشور را تشکیل می‌دهند. هند از اقوام گوناگون تشکیل شده و از نظر غذا، لباس، پوشاک و سایر آداب و رسوم، بین هندیها تفاوت زیادی وجود دارد.

شهرها و بنادر مهم هند

کشور هند از ۲۲ ایالت و ۹ سرزمین تشکیل شده است.^۳ و پرجمعیت‌ترین شهرها و بنادر آن عبارت است از: کلکته، بمبئی، مدرس، بنگلور، حیدرآباد، بهمن‌آباد، کانپور و پونامه. جمعیت بمبئی حدود ۱۳ میلیون نفر می‌باشد.^۴

آموزش و پرورش در قانون اساسی هند

در ماده ۴۵ قانون اساسی هند آمده است که: "دولت موظف است که آموزش و پرورش اجباری و مجانی را برای همه کودکان تا رسیدن به سن ۱۴ سالگی فراهم کند". در این مورد، دولت مرکزی به‌ویژه دولتهای منطقه‌ای، مسئولیت تعلیمات اجباری و مجانی را برعهده دارند.

ایجاد هماهنگی در آموزش و پرورش ایالات سرزمینهای مختلف، برنامه‌ریزی در امور تحقیقات امور آموزشی فنی و حرفه‌ای و آموزش عالی، از جمله فعالیت‌های اساسی سازمان مرکزی آموزش و پرورش می‌باشد.

اهداف کلی آموزش و پرورش هند^{۱۰}

۱ - تعمیم آموزش ابتدایی

- ۲- مبارزه با بیسوادی
- ۳- گسترش علوم و فنون
- ۴- گسترش تربیت معلم و بازآموزی معلمان
- ۵- تشویق نوآوریهای آموزشی
- ۶- تأمین دموکراسی و وحدت ملی
- ۷- پاس داشتن میراث فرهنگی

سیاستهای اساسی

- ۱- برنامه‌های درسی، باید با نیازها و فعالیتهای اجتماعی، هماهنگی کامل داشته باشد.
- ۲- از تکنولوژی در آموزش و پرورش بهره بیشتری گرفته شود.
- ۳- آموزش غیررسمی برای دانش‌آموزان شاغل در بازار کار و یا محصلین مردود تأمین گردد.
- ۴- آموزشگاههای آزاد (به صورت باز و مکاتبه‌ای) جهت تنظیم و تکمیل اوقات شخصی افراد برای مطالعه و یادگیری مورد توجه قرار گیرد.
- ۵- به کارهای گروهی در مدارس اهمیت زیادی داده شود.
- ۶- کار عملی جزء لاینفک برنامه‌های درسی قرار گیرد.
- ۷- مواد کمک‌آموزشی تولید شده در داخل کشور به خدمت گرفته شود.
- ۸- برنامه‌های علوم طبیعی و ریاضیات، در کنار علوم اجتماعی و کارهای عملی و تولیدی، جزء برنامه‌های درسی دوره متوسطه بشمار آید.
- ۹- مباحث محیط زیست، ارزشهای اخلاقی، کنترل جمعیت، آموزش کامپیوتر در مدارس مورد توجه قرار گیرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

ساختار اداری و تشکیلات آموزش و پرورش هند^{۱۱} جامع علوم انسانی

در هندوستان وزیر "توسعه منابع انسانی" عضو کابینه دولت فدرال است و مسئولیت رهبری امور دستگاههای زیر را بر عهده دارد:

- ۱- امور آموزش و پرورش پیش‌دانشگاهی و دانشگاهی
- ۲- امور مربوط به فرهنگ (نظیر موزه‌ها، کتابخانه‌ها و امور هنری)
- ۳- امور مربوط به جوانان و تربیت بدنی
- ۴- امور مربوط به کودکان و حمایت از خانواده‌های بی‌سرپرست

علاوه بر وزارت "توسعه منابع انسانی" وزارت تکنولوژی و تحقیقات نیز وجود دارد که نقش عمده‌ای را در توسعه تکنولوژی و انجام تحقیقات متنوع بر عهده دارد. سازمان مرکزی آموزش و پرورش دولت فدرال وظایف متعددی دارد از جمله:

- برقراری هماهنگی در امور آموزش و پرورش کشور
 - نظارت بر انستیتوها و سازمانهای وابسته نظیر مؤسسه تعلیم و تربیت و تحقیقات تربیتی
 - مؤسسه ملی مدیریت و برنامه ریزی آموزشی هند
 - انجام امور مربوط به یونسکو
 - برنامه ریزی در جهت آموزش سوادآموزان و بزرگسالان
 - نظارت بر امور دانشگاههای کشور
 هر یک از ایالات یا حکومتهای محلی دارای یک وزیر آموزش و پرورش می باشند که عضو هیأت دولت محلی بوده و مسئولیت رهبری آموزش و پرورش ایالت را برعهده دارد.

سازمان اداری آموزش و پرورش هر ایالت به شرح زیر است ۱۲:

- وزیر آموزش و پرورش

- قائم مقام وزیر

- معاون آموزش عمومی

- معاون آموزش فنی و آموزش عالی

زیر نظر معاون آموزشی، واحدهای متعددی نظیر آموزش پیش دبستانی، دبستانی، متوسطه، تربیت معلم و ... فعالیت دارند.

از مهمترین خصایص نظام اداری آموزش و پرورش هند، تفویض اختیار بیشتر به هر ایالت است و لذا قوانین آموزش و پرورش را هم مجلس فدرال و هم مجلس ایالت وضع می کنند و ادارات آموزش و پرورش موظف به اجرای آنها هستند.

هر وزیر، چه در دولت فدرال و یا در هر ایالت، دارای یک قائم مقام است که از تجربه زیادی برخوردار است و ثبات بیشتری دارد.

گرچه برای برقراری هماهنگی و بالاتر بردن سطح آموزش در کشور، دولت فدرال نقش مؤثری دارد، ولی نظام اداری آموزش و پرورش هند به لحاظ ماهیت نظام سیاسی و مفاد قانون اساسی، متمرکز نمی باشد.

ساختار آموزشی در هند ۱۳

دوره های تحصیلی در هند شامل کودکستان، دبستان، بالاتر از دبستان، دبیرستان، بالاتر از دبیرستان و دانشگاه است.

شورای آموزش و پرورش هند در سال ۱۹۶۸ ساختار آموزشی هند را به شرح زیر تصویب کرد:

دوره ابتدایی ۵ سال، دوره بالاتر از ابتدایی ۳ سال، دوره متوسطه ۲ سال، دوره پیش دانشگاهی ۲ سال و دوره دانشگاه ۳ سال (۱۰+۲+۳).

در برخی از ایالات، نظام ۳+۳+۸ و ۳+۱+۱۰ هنوز مطرح است ولی تأکید دولت مرکزی بر اجرای ساختار ۳+۲+۱۰ می‌باشد^{۱۴}.

علاوه بر آموزش ابتدایی به صورت رسمی از ۶ سالگی تا ۱۴ سالگی، آموزش غیررسمی نیز وجود دارد و به موازات مدارس متوسطه، مدارس باز یا مکاتبه‌ای و به موازات دوره پیش‌دانشگاهی یا بعد از متوسطه دوره‌های فنی و حرفه‌ای و تربیت معلم به مدت ۲ سال تشکیل می‌گردد.

دوره پلی‌تکنیک به مدت ۳ سال است که بعد از دوره متوسطه آغاز می‌شود. همچنین دوره‌های دانشگاهی در سطوح لیسانس، فوق لیسانس و دکتری نیز وجود دارد. ساختار پیوست، موقعیت دوره‌های مختلف تحصیلی را از نظر سن ورود به هر دوره، نوع دوره و مدت تحصیل در هر دوره را نشان می‌دهد.

دوره پیش‌دبستانی

ضرورت توجه به دوره پیش‌دبستانی، در سال ۱۹۴۴ مورد تأیید قرار گرفته و به منظور آماده کردن کودکان برای تحصیل در دوره ابتدایی، به توسعه این دوره به تدریج توجه شده است.

در سال ۱۹۲۰، در بمبئی چند کودکستان تأسیس گردید و در سال ۱۹۳۹، دکتر ماریا-متسوری به هند مسافرت نمود و در تأسیس کودکستانها، تفکرات او مؤثر بوده است. هم‌اکنون کودکستانها توسط دولت محلی، مراکز مذهبی، سازمانها و یا افراد خصوصی تأسیس و گسترش یافته‌اند. کودکستانهای تجربی نیز با استفاده از دیدگاههای فروبل و متسوری مورد توجه قرار گرفته است.

طبق گزارش رسمی آموزش و پرورش هند، در سال ۹۰-۱۹۸۹، ۱۲ درصد گروه سنی کودکستان (پوشش واقعی) در کودکستان هستند. شهریه کودکستانها ماهانه ۵۰ تا ۲۵۰ روپیه است.

دوره آموزش عمومی (ابتدایی و بالاتر از ابتدایی)

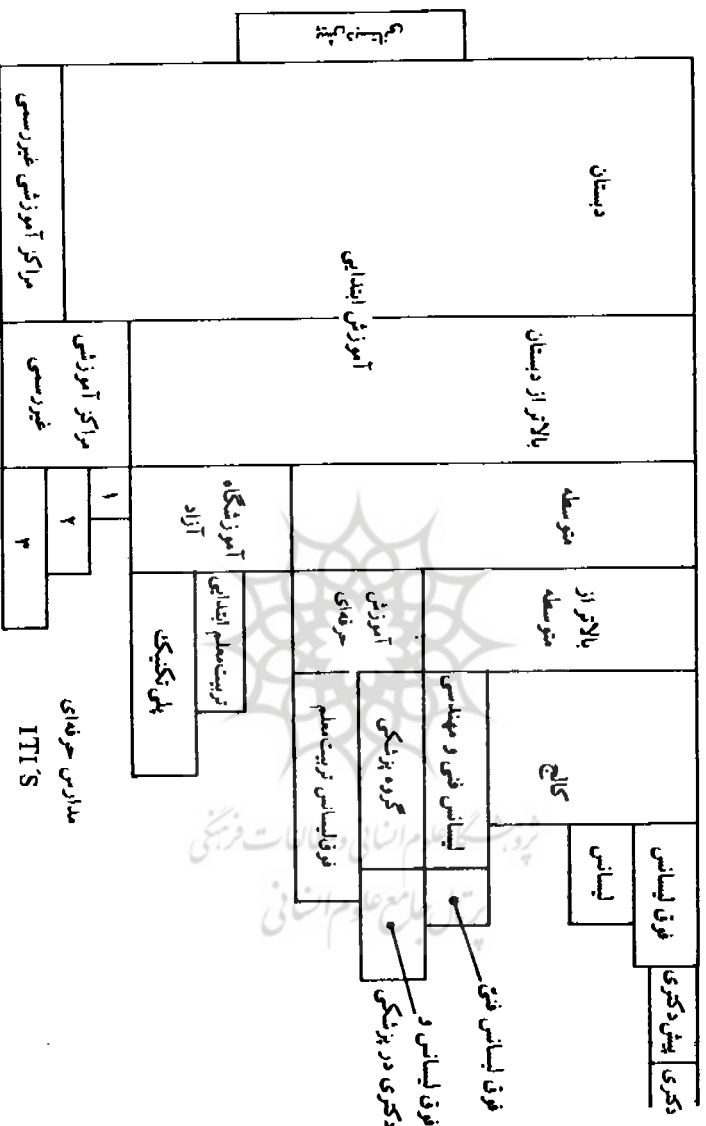
این دوره در دو مرحله ابتدایی (۵ سال) و بالاتر از ابتدایی (۳ سال) انجام می‌شود و گروه ۱۴-۶ ساله را دربر می‌گیرد. سن ورود به دبستان در بعضی از مناطق ۵ سال است. به موجب ماده ۴۵ قانون اساسی هند در سال ۱۹۴۷، دولت این کشور موظف بوده است اجرای آموزش و پرورش عمومی، اجباری و مجانی را تا ۱۹۶۰ انجام دهد که هنوز توفیق حاصل نشده است.

طبق قانون اساسی، مسئولیت برنامه‌ریزی و اجرای آموزش عمومی در هند با حکومت مرکزی و حکومت‌های محلی است.

سال _____ آموزش عمومی _____

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹

نمودار شماره ۱:

سن _____

۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵

ساختار آموزشی در همدان

دوره آموزش متوسطه

آموزش متوسطه شامل ۲ سال آخر از ده سال آموزش عمومی است. این مرحله برای بسیاری از دانش آموزان هندی، مرحله نهایی است. در حالی که برای بسیاری دیگر، مرحله مقدماتی برای آموزش عالی در رشته‌های علمی و حرفه‌ای می‌باشد.

هدف از آموزش متوسطه از سالهای ۱۸۵۴ میلادی تا ۱۹۴۹ "آماده کردن جوانان برای دانشگاه بوده است." هم‌اکنون اهداف اساسی دوره متوسطه در هند عبارت است از: ۱۵-

سطوح عالی

۲- آماده کردن دانش آموزان برای زندگی (اشتغال در بازار کار)

در خط مشی مصوب ۱۹۸۶، به دوره متوسطه اهمیت زیادی داده شده و برای اصلاح مؤثر برنامه‌های درسی و سیستم امتحانی و صلاحیتهای لازم برای دبیران این دوره توصیه‌هایی ارائه گردیده است، از جمله تدریس مواد زیر، به عنوان برنامه‌های درسی دوره متوسطه مورد تأکید قرار گرفته است.

الف: آموزش سه زبان	ه: کار عملی
ب: ریاضیات	و: آموزش هنر
ج: علوم	ز: بهداشت و تربیت بدنی
د: علوم اجتماعی	

در پایان دوره متوسطه، امتحان نهایی، انجام می‌گیرد و گواهینامه پایان دوره متوسطه داده می‌شود. تعداد ثبت نام‌کنندگان در این دوره از ۱۹۷۸ تا ۱۹۸۶ (۶۳٪) افزایش یافته است.

پیش‌دانشگاهی

دوره پیش‌دانشگاهی

مدت این دوره ۲ سال است و شامل رشته‌های تحصیلی متعددی، نظیر علوم تجربی، ادبیات، ریاضیات، هنر و ... می‌باشد. کسانی که دوره پیش‌دانشگاهی را بگذرانند می‌توانند به مراکز تربیت معلم و دانشگاه‌های مختلف وارد شوند. تعداد ثبت نام‌کنندگان در این دوره از ۱۹۷۸ تا ۱۹۸۶ (۸۷٪) رشد یافته است و لذا واحدهای آموزشی این دوره گسترش پیدا کرده است. علاوه بر دوره پیش‌دانشگاهی در رشته‌های نظری، دوره پیش‌دانشگاهی فنی و حرفه‌ای نیز به مدت ۲ سال دایر می‌باشد که فارغ‌التحصیلان آن می‌توانند به مراکز تربیت معلم و یا مؤسسات عالی فنی و حرفه‌ای راه یابند.

آموزشهای فنی و حرفه‌ای

توجه به فعالیتهای علمی و توسعه آموزشهای فنی و حرفه‌ای، در خط‌مشیهای آموزشی، به ویژه در سال ۱۹۸۶، مورد تأکید قرار گرفته است.

گاندی پیشوای فقید هند واضح آموزش پایه (اساسی) همواره بر توأم بودن آموزش و پرورش با کارهای تولیدی تأکید کرده است.

آموزش فنی و حرفه‌ای در هند، به صورت‌های مختلف انجام می‌گیرد از جمله:

- ۱- وجود درسی تحت عنوان آموزش‌های مهارتی (کار عملی) در تمام دوره‌های تحصیلی ابتدایی، بالاتر از ابتدایی و متوسطه.
- ۲- وجود دوره آموزشی حرفه‌ای به مدت ۲ سال، بعد از دیپلم متوسطه و دوره پلی تکنیک به مدت ۳ سال و مدارس حرفه‌ای با زمان منعطف و دوره‌های مهندسی به مدت ۴ تا ۵ سال بعد از تحصیلات متوسطه
- ۳- تحصیل در مؤسسات آموزش فنی و حرفه‌ای در جوار کارخانجات با تضمین کار
- ۴- تحصیل در انستیتوهای تکنولوژی که با همکاری یونسکو دایر گردیده است.

آموزش غیررسمی در هند^{۱۶}

طرح آموزش غیررسمی برای کودکان گروه سنی ۱۴ - ۹ ساله، به موازات آموزش رسمی مورد توجه قرار گرفته است. برنامه‌های درسی، شرایط آموزشی، مقررات امتحانی و ... با نظام رسمی تفاوت‌هایی دارد و استفاده از نظام مکاتبه‌ای مورد توجه می‌باشد.

آموزش عالی در هند

هند از نظر تعداد دانشگاه و مدارس عالی، در ردیف کشورهای مهم جهان قرار دارد. در سال ۱۹۴۸، ۱۹ دانشگاه، در سال ۱۹۶۲، ۶۲ دانشگاه، در سال ۱۹۸۸، ۱۴۲ دانشگاه و هم‌اکنون نزدیک به ۱۵۰ دانشگاه در هند فعالیت دارند. تعداد کالجها در فاصله سالهای ۱۹۷۳ تا ۱۹۸۸ از ۵۲۴۶ به ۶۵۹۷ کالج رسیده است. تعداد دانشجویان از سال ۶۹ - ۱۹۶۸ تا ۸۸ - ۱۹۸۷ از ۱/۵۶۶/۰۰۰ نفر به ۳/۸۱۴/۰۰۰ نفر رسیده است.

دانشگاه اسلامی علیگر، دهلی، الله‌آباد، بنارس، بمبئی، کلکته، عثمانیه، حیدرآباد و ... از مهمترین دانشگاههای هند می‌باشند. در بمبئی برای زنان، دانشگاه ویژه‌ای تأسیس گردیده است برای ورود به دانشگاه، کنکور سراسری وجود ندارد و هر دانشگاهی براساس ضوابطی، به ویژه معدل برای داوطلب، دانشجو انتخاب می‌کند. دوره تحصیل در سطح لیسانس ۳ سال، فوق لیسانس ۲ سال، پیش‌دکتری و دکتری بعد از تحصیلات متوسطه به ترتیب حداکثر ۶ و ۷ سال است. زبان آموزش در دانشگاههای هند، زبان انگلیسی می‌باشد. دانشگاههای هند از لحاظ امور قانونگذاری، تابع حکومت مرکزی و ایالات هستند ولی در اداره و برنامه‌ریزی، از رهبری شورای عالی دانشگاه، هیأت آموزشی و شورای اجرایی، استفاده می‌کنند.

مؤسسه ملی تعلیم و تربیت و تحقیقات تربیتی

این مرکز که زیر نظر وزیر توسعه منابع انسانی هند قرار دارد، یکی از مهمترین و مجهزترین مراکز برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشی دولت مرکزی است که در هر ایالت نیز سازمانی با همین نام و به صورت محدودتر فعالیت دارد. سابقه تأسیس این مرکز به ۳۰ سال پیش می‌رسد.

این مرکز مسئولیت برنامه‌ریزی درسی، تألیف کتابهای درسی، انجام پژوهشهای آموزشی و پرورشی از دوره پیش‌دبستانی تا دانشگاه را برعهده دارد. برنامه‌ریزی درسی کلیه مراکز تربیت معلم نیز در این مرکز انجام می‌گیرد.

شورایی به نام شورای ملی تحقیقات آموزشی و پرورشی در این مرکز پیش‌بینی شده است که ۶۰ نفر عضو دارد و رئیس آن وزیر "توسعه منابع انسانی" هند می‌باشد. وزرای آموزش و پرورش هر ایالت، استادان و صاحب‌نظران تعلیم و تربیت نیز عضو این شورا می‌باشند. این شورا سالی یکبار تشکیل می‌گردد و سیاست و خط‌مشی کلی مرکز را تعیین و تصویب می‌کند.^{۱۷}

این مرکز در ۴۸۰ منطقه آموزشی شعبه دارد و در سال ۹۱-۱۹۹۰، ۴/۰۰۰ نفر در آن فعالیت داشته‌اند که ۹۰۰ نفر آنها استاد و صاحب‌نظر در زمینه‌های تعلیم و تربیت، روانشناسی، تکنولوژی آموزشی، علوم تجربی، ریاضی، علوم انسانی، هنر، ورزش و ... بوده‌اند.

برای دروس مختلف تمام دوره‌های تحصیلی، دپارتمانها و شوراهای خاصی نیز وجود دارد.

این مؤسسه دارای بخشهای متعددی نظیر بخش تکنولوژی آموزشی، بخش تحقیقات آموزشی و بخش آموزش مدرسان (معلم معلمان) و ... می‌باشد. همچنین در این مؤسسه، مواد درسی، ساعات دروس هفتگی، حداقل محتوای لازم برای تمام دروس دوره‌های مختلف تحصیلی تهیه و به ایالات متعدد هند فرستاده می‌شود.

هر ایالت در آموزش دروس مختلف در مدارس، باید حداقل را رعایت نماید. علاوه بر امور مربوط به برنامه‌ریزی درسی، تألیف و چاپ کتابهای درسی و راهنمای تدریس در سطح ملی نیز توسط این مؤسسه انجام می‌گیرد.

تهیه آزمونهای مختلف و سیاست‌گذاری در مورد امتحانات، به ویژه امتحانات نهایی در پایان دوره متوسطه و دوره پیش‌دانشگاهی نیز از وظایف عمده این مؤسسه می‌باشد. به منظور اجرای طرحها و برنامه‌های آموزشی و درسی و ارائه نوآوریهای آموزشی، مدارس دولتی نمونه (استاندارد) زیر نظر این مؤسسه دایر گردیده است، آنچه در این مؤسسه حائز اهمیت است، انجام انواع فعالیتهای مرتبط باهم، نظیر تحقیقات تربیتی، آموزش مدرسان، برنامه‌ریزی درسی، تألیف کتابهای درسی، امتحان و ارزشیابی و طراحی مربوط به مدارس استاندارد در یک سازمان و زیر نظر یک مدیریت است.

برنامه‌های درسی در مدارس هند^{۱۸}

یکی از جنبه‌های مهم آموزش و پرورش در هند، تلاش پی‌گیر در جهت استقرار یک نظام ملی آموزش و پرورش بوده است. و لذا در سال ۱۹۸۶ براساس خط‌مشی ملی آموزش و پرورش و ساختار مشترک آموزشی (۳+۲+۱۰)، برای برنامه‌های درسی و حداقل سطح یادگیری در هر دوره تحصیلی، یک چارچوب ملی مورد تصویب قرار گرفته است.

ویژگیهای برنامه‌ریزی درسی این نظام عبارت است از:

- تأمین فرصتهای آموزشی یکسان برای دست‌یابی به هدف آموزش پایه همگانی و نیز فراهم کردن شرایط برای کسب موفقیت آموزشی.
- محقق کردن یک چارچوب ملی برنامه‌های درسی، مرکب از یک هسته مشترک همراه با سایر اجزای قابل انعطاف.
- ارتباط با دنیای کار
- بالا بردن سطح آگاهیها و مهارتهای دانش‌آموزان از طریق دروس نظری و عملی
- ایجاد یک نظام پشتیبانی فنی برای پیشرفت مستمر کیفیت آموزش و پرورش

اهداف برنامه‌های درسی مدارس

برنامه‌های درسی دوره آموزش عمومی (دوره ۱۰ ساله) براساس رهنمودهای موجود در چارچوب برنامه‌های درسی ملی و برای ایجاد تواناییهای زیر در فراگیران ارائه می‌شود:

- ۱- تواناییهای زبان و مهارتهای ارتباطی مورد نیاز برای زندگی اجتماعی و یادگیری بیشتر.
- ۲- صلاحیتهایی در انجام عملیات ساده ریاضی که کاربرد آنها در زندگی روزانه از ضروریات است.
- ۳- آگاهی، طرز تفکر و عادات ضروری برای حفظ بهداشت، سلامت و قدرت جسمانی.
- ۴- ارزشهای اخلاقی و شخصیتی مانند امانت‌داری، شرافت، قابلیت اعتماد، ادب، شجاعت، ترحم و غیره.
- ۵- مهارتهای اولیه فنی حرفه‌ای، تمایل به سخت‌کوشی و ارزش دادن به کارهای دستی.
- ۶- توانایی تحسین و کشف زیباییها در موقعیتهای مختلف زندگی و تلفیق آن در زندگی شخصی.
- ۷- شناخت محیط زیست و منابع محدودکن آن و ضرورت حفظ منابع طبیعی و انرژی.

- ۸ - شناخت نظرات و مشکلات خانواده‌های پرجمعیت و ضرورت کنترل رشد جمعیت.
- ۹ - شناخت میراث فرهنگهای مختلف و ضرورت ایجاد توازن بین تکنولوژیهای جدید و ارزشهای فرهنگی کشور.
- ۱۰ - آگاهی از ویژگیهای ملی و شاخصهای حفظ هویت و وحدت ملی
- ۱۱ - آگاهی از تساوی حقوق انسانها و نیاز به تفاهم جهانی با تعهدی قوی نسبت به شناخت ارزشهای انسانی و عدالت اجتماعی.
- ۱۲ - داشتن روحیه علمی، به ویژه کنجکاوی، شهامت پرسش، واقع بینی در برخورد با نظرات مخالف.
- ۱۳ - قدردانی از ایشار مبارزان راه آزادی و کارگران جامعه در تلاشهای استقلال طلبانه.
- ۱۴ - آمادگی برای اجرای اهداف ملی، اجتماعی، دموکراسی و صلح طلبی در زندگی عادی.
- ۱۵ - داشتن تفکر آزاد و مستقل و توانایی کشف روابط جدید مناسب با دیگران.
- ۱۶ - داشتن صلاحیتها و ویژگیهای لازم برای خودآموزی و گام برداشتن به سوی ایجاد یک جامعه در حال یادگیری.

درصد زمان تخصیص
یافته

مواد درسی دوره ابتدایی (۵ سال)

- ۱ - زبان ملی (مراوده) ۳۰٪
- ۲ - ریاضیات ۱۵٪
- ۳ - محیط زیست برای کلاسهای اولیه ابتدایی و علوم اجتماعی (تاریخ، جغرافیا و تعلیمات مدنی) و علوم برای کلاسهای بالاتر ابتدایی ۱۵٪
- ۴ - تجربه عملی ۲۰٪
- ۵ - آموزش هنر ۱۰٪
- ۶ - بهداشت و تربیت بدنی ۱۰٪

هیچگونه امتحان نهایی در خارج از محدوده کلاس در این مرحله توصیه نمی شود.

مواد درسی دوره بعد از دبستان (۳ سال)

درصد زمان تخصیص

یافته

۳۲%	۱- آموزش سه زبان مادری زبان هندی زبان انگلیسی
۱۲%	۲- ریاضیات
۱۲%	۳- علوم
۱۲%	۴- علوم اجتماعی
۱۲%	۵- تجربه عملی
۱۰%	۶- آموزش هنر
۱۰%	۷- بهداشت و تربیت بدنی
<u>۱۰۰%</u>	

مواد درسی دوره دبیرستان (۲ سال)

درصد زمان تخصیص

یافته

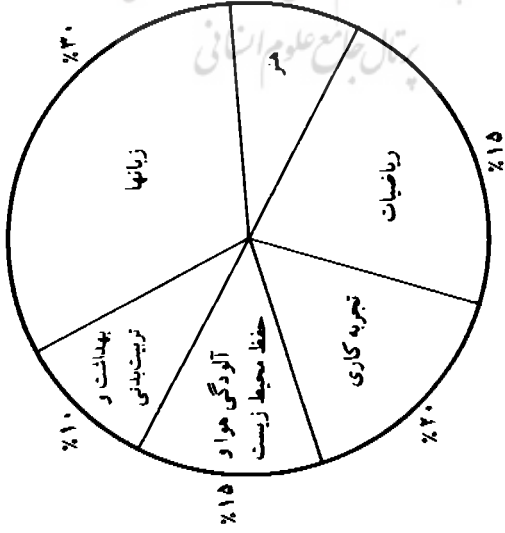
۳۰%	۱- سه زبان مادری زبان هندی زبان انگلیسی
۱۳%	۲- ریاضیات
۱۳%	۳- علوم
۱۳%	۴- علوم اجتماعی
۱۳%	۵- تجربه عملی (کاری)
۹%	۶- آموزش هنر
۹%	۷- بهداشت و تربیت بدنی
<u>۱۰۰%</u>	

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

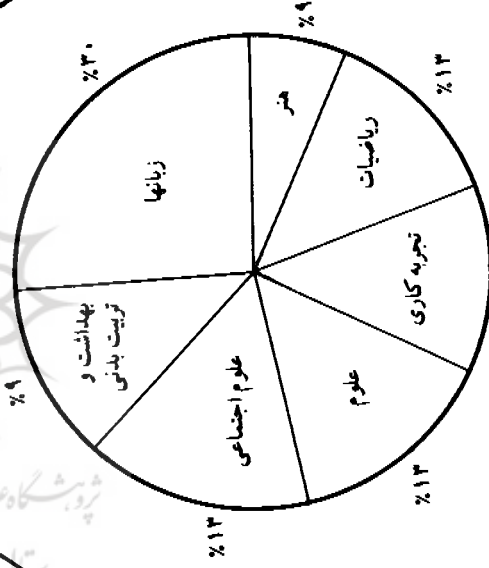
نمودار شماره ۲ درصد زمان اختصاص داده شده به هر ماده درسی را در هر دوره تحصیلی به خوبی نشان می دهد.

نمودار شماره ۲

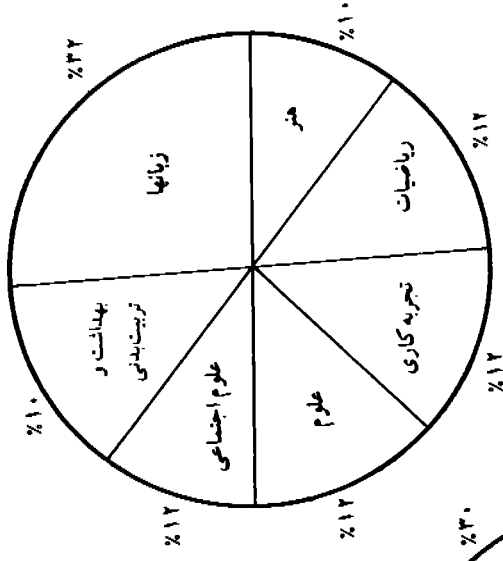
دوره ابتدایی

دوره متوسطه

دوره بالاتر از ابتدایی

زمان دروس در دوره‌های مختلف (به درصد)

تألیف، چاپ و توزیع کتابهای درسی

بر اساس برنامه‌های درسی مصوب در مؤسسه ملی تعلیم و تربیت، کتابهای درسی دوره‌های مختلف تحصیلی، به دو زبان هندی و انگلیسی توسط مؤلفان حاذق و باتجربه در رشته یا درس مربوط، تألیف گردیده و در تیراژ مشخصی همه ساله چاپ و منتشر می‌شود. هر ایالت کتابهای چاپ شده در مرکز را به زبان رسمی ایالتی ترجمه کرده و به تعداد مورد نیاز مدارس ایالت خود، چاپ و منتشر می‌کند.

در هند سعی بر آن است که کتابهای درسی با قیمت ارزان در اختیار همه دانش‌آموزان قرار گیرد و کتاب به اندازه لازم و با استفاده از امکانات هر ایالت انتشار می‌یابد. و معمولاً دانش‌آموزان پسر و دختر و شهر و روستا از برنامه‌ها و کتابهای با محتوای یکسانی استفاده می‌کنند و به موازات کتابهای درسی کمک‌آموزشی و راهنمای معلم نیز چاپ و منتشر می‌گردد.

پاره‌ای وجوه متمیزه آموزش و پرورش هند با ایران

۱ - شکل اداره کشور و شیوه اداره آموزش و پرورش

از متمیزات نظام سیاسی و اداری کشور هند با ایران این است که این کشور به صورت فدرال اداره می‌شود. وجود وزیر اعظم در هر ایالت، وجود دستگاه قانونگذاری در دو سطح کشوری و ایالتی، شکل انتخاب هیأت دولت مرکزی و محلی و میزان و نوع اختیارات تفویض شده به هر ایالت، از موارد مهمی است که در نظام اداره آموزش و پرورش این کشور تأثیر قابل ملاحظه‌ای داشته است و موجب شده است تا اداره آموزش و پرورش هندوستان از حالت متمرکز خارج شود و با تفویض اختیارات از دستگاه مرکزی به ایالات تعیین وزیر تعلیم برای هر ایالت، زمینه لازم برای همکاری و مشارکت مردم هر ایالت در اداره آموزش و پرورش منطقه خویش فراهم گردد. به ویژه که مفاد قانون اساسی هند، اداره کشور را به صورت فدرال مورد تأکید قرار داده و مسئولیت آموزش و پرورش اجباری و مجانی را بیشتر بر عهده مقامات محلی واگذار کرده است.

در ایران طبق مفاد قانون اساسی، هر یک از وزرا از جمله وزیر آموزش و پرورش عضو هیأت دولت بوده و بنا به پیشنهاد رئیس جمهور و تأیید مجلس شورای اسلامی انتخاب می‌شوند. و انتصاب استانداران با تأیید دولت صورت می‌گیرد و اهداف و وظایف هر وزارتخانه، توسط مجلس تعیین می‌شود. و بر این اساس وزرای مختلف، از جمله وزیر آموزش و پرورش از شیوه تمرکز در اداره سازمانهای زیر نظر استفاده می‌کنند.

طبق مفاد اصل ۱۹ متمم قانون اساسی مشروطیت مصوب ۱۲۸۶ شمسی و قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش و پرورش مصوب ۱۳۶۸ شمسی، آموزش و پرورش ایران به صورت متمرکز اداره شده و می‌شود.

اموری نظیر تعیین ساختار نظام آموزشی، اهداف و برنامه‌های آموزشی و درسی،

تألیف چاپ و انتشار کتابهای درسی، تأمین ابلاغ و بودجه، وضع قوانین و مقررات اداری و آموزشی، در مرکز و توسط دستگاههای ستادی آموزش و پرورش انجام می‌پذیرد و استانها نیز از اختیارات محدودی در امور اجرایی برخوردار می‌باشند.

در هندوستان، امور آموزش و پرورش پیش‌دانشگاهی و دانشگاهی، امور مربوط به تربیت بدنی و جوانان و هدایت و رهبری امور مربوط به فرهنگ و هنر و حمایت از خانواده‌ها برعهده وزیر توسعه منابع انسانی می‌باشد. لذا حیطه فعالیت این وزیر بسیار گسترده می‌باشد.

تشکیلات مرکزی آموزش و پرورش، به تناسب وسعت کشور و جمعیت دانش‌آموزی و دانشجویی به دلیل تفویض اختیار، گسترده نیست زیرا در مرکز بیشتر به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی توجه می‌شود و هر ایالت با اختیاری که دارد دارای تشکیلات اداری نسبتاً گسترده‌ای می‌باشد.

در رأس سازمان آموزش و پرورش هر ایالت، وزیر آموزش و پرورش ایالتی وجود دارد که دارای اختیارات قابل ملاحظه‌ای است. مجلس هر ایالت نیز مجاز است در مورد آموزش و پرورش منطقه، مقررات مناسب و لازم را وضع کند.

در ایران (وضع) قوانین آموزش و پرورش از حیطه اختیارات مجلس شورای اسلامی است و تصویب مقررات آموزشی بیشتر از حوزه اختیارات شورای عالی آموزش و پرورش می‌باشد و در استانها معمولاً در مورد مقررات آموزشی نیز وضع مقررات نمی‌شود و در واقع استانها و مناطق آموزشی ایران مجری مصوبات مرکزی هستند.

در ایران هم اکنون، ۳ وزیر آموزش و پرورش، فرهنگ و آموزش عالی، بهداشت و درمان و آموزش پزشکی طبق قانون، امور آموزش و پرورش پیش‌دانشگاهی و امور آموزش پزشکی و پیراپزشکی را برعهده دارند و هرکدام دارای تشکیلات اداری گسترده‌ای در مرکز (تهران) هستند و امور مربوط به فرهنگ و هنر با وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و امور تربیت بدنی و حمایت از خانواده و کودکان بی سرپرست با سازمانهای متعدد به ویژه سازمان بهزیستی است که هر یک نیز در مرکز دارای تشکیلات نسبتاً وسیعی می‌باشد.

در هندوستان وزیر تعلیم هر ایالت از میان نمایندگان مجلس ایالتی انتخاب می‌شود و دارای قائم‌مقامی است که سوابق ممتد اداری و آموزشی می‌باشد.

در ایران مدیران کل آموزش و پرورش از طرف وزیر آموزش و پرورش انتخاب و منصوب می‌گردند. رؤسای آموزش و پرورش مناطق آموزشی نیز توسط مدیران کل آموزش و پرورش منصوب می‌شوند.

این موضوع که در ایران امور آموزش و پرورش رسمی باید از نظر مدیریت و رهبری سازمانی به یک وزارتخانه واگذار شود یا به وزارتخانه‌های متعدد با تشکیلات وسیع مرکزی (آنگونه که هست)، موضوعی است که باید به طور همه جانبه و جدی توسط صاحب نظران علم

سازماندهی، مورد مطالعه قرار گیرد.

در ارتباط با تفویض اختیار بیشتر به استانها و مناطق آموزشی نیز موضوعی است که خوشبختانه همواره مورد توجه و بحث مسئولان و متخصصان تعلیم و تربیت ایران قرار گرفته و بر این اساس لایحه تشکیل شوراهای منطقه‌ای به مجلس شورای اسلامی تقدیم گردیده است.

بجاست که به هنگام تصویب این لایحه، چشم‌انداز و گستره آموزش و پرورش ایران در آینده مورد توجه جدی قرار گرفته و از دیدگاههای محققان علم مدیریت و سازماندهی و تجارب حاصله از عملکرد شوراهای منطقه‌ای سابق^{۱۹} حداکثر استفاده بعمل آید.

۲ - جمعیت، مذهب، زبان و خط

ایران و هند از جمله کشورهایی هستند که رشد جمعیت قابل ملاحظه‌ای دارند و از این نظر به یکدیگر شبیه می‌باشند. ولی از نظر میزان جمعیت و توزیع آن در شهر و روستا، متفاوت می‌باشند.

در هند در سال ۱۹۹۱، حدود ۸۵۰ میلیون نفر جمعیت وجود داشته است که ۷۰ درصد آن در روستا زندگی می‌کنند ولی علی‌رغم کوششی که در مورد تنظیم خانواده و کنترل موالید در هند انجام می‌گردد، هنوز رشد سالانه جمعیت بیش از ۲ درصد می‌باشد. جمعیت ایران طبق سرشماری سال ۱۳۷۰، حدود ۵۸ میلیون نفر بوده است. از این تعداد ۲۴/۳۲/۶۹۰ نفر در شهر و بقیه در روستاها زندگی می‌کنند. و رشد جمعیت ایران بیش از ۳ درصد در سال می‌باشد.^{۲۰}

از نظر مذهبی کشور هند، کشور ادیان و مذاهب است ولی در قانون اساسی کشور، مذهب رسمی تعیین نگردیده است و لذا در برنامه‌های مدارس هند، درس تعلیمات دینی به صورت رسمی وجود ندارد.

در ایران طبق قانون اساسی جمهوری اسلامی، دین رسمی اسلام و مذهب جعفری اثنی عشری است و توجه به ارزشهای متعالی اسلام مورد تأکید قرار گرفته است.^{۲۱} بنابراین در مدارس ایران، دروس قرآن و تعلیمات دینی مورد توجه قرار گرفته و در تمام دوره‌های تحصیلی آموزش داده می‌شود.

در هند بر اساس قانون اساسی، زبانهای متعددی که قبلاً مورد بحث قرار گرفت به عنوان زبان رسمی شناخته شده است و ایالات مختلف بر اساس مفاد قانون اساسی می‌توانند به تدریس و چاپ و انتشار کتابهای درسی طبق زبان ایالتی اقدام نمایند.

زبان انگلیسی به عنوان زبان دیوانی و اداری اعلام گردیده و تدریس دروس دانشگاهی در دانشگاههای هند و در پاره‌ای موارد در مدارس با زبان انگلیسی انجام می‌گیرد.

در ایران طبق قانون اساسی مصوب سال ۱۳۵۸، زبان و خط رسمی و مشترک مردم

فارسی است و اسناد، مدارک، متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط نوشته شود ولی استفاده از زبانهای محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد اعلام گردیده است.^{۲۲}

توجه به موارد فوق مؤید این امر است که جمعیت، مذهب، زبان و خط و عوامل دیگری که به لحاظ محدودیت مقاله از ذکر آنها خودداری شد، تأثیر قابل ملاحظه‌ای در آموزش و پرورش دو کشور هند و ایران داشتند و موجب تفاوتی شده است که از آن جمله‌اند:

نبودن دروس دینی و مذهبی در مدارس هند، تدریس دروس دانشگاهی به زبان انگلیسی و چاپ کتابهای درسی به زبان محلی در کشور هندوستان.

۳- ساختار آموزشی و سنین تحصیلات رسمی

نظام آموزش و پرورش هند با ایران، از نظر ساختار آموزشی، مدت تحصیل در هر دوره، سن ورود به مدرسه و ... تفاوتی دارد.

در ایران براساس آیین‌نامه مصوب در سال تحصیلی ۷۱-۱۳۷۰، سن ورود به دبستان ۶ سال می‌باشد و دوره‌های تحصیلی مورد اجرا عبارت است از:

دورهٔ آمادگی (یکسال)، ابتدایی (۵سال)، راهنمایی تحصیلی (۳ سال)، متوسطه عمومی و فنی و حرفه‌ای (۴ سال) و دوره دانشگاه در سطح لیسانس (۴ سال) و دوره فوق لیسانس (۲ سال)، دوره دکتری (بعد از دیپلم ۷ سال).

طبق طرح مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی (مهرماه ۱۳۶۹)، نظام دوره متوسطه مورد تجدید نظر قرار گرفت که قرار بوده این طرح از مهرماه سال تحصیلی ۷۲-۱۳۷۱ به صورت آزمایشی در نقاطی از کشور که آمادگی بیشتری وجود دارد، اجرا گردد.

طبق این طرح دوره ۴ ساله آموزش متوسطه به ۳ سال آموزش عمومی (نظری، فنی و حرفه‌ای) و یک سال آموزش پیش‌دانشگاهی و یا دوره‌های حرفه‌ای تقسیم می‌شود.^{۲۳} و به کسانی که دوره سه ساله آموزش عمومی (نظری، فنی و حرفه‌ای) را با موفقیت بگذرانند دیپلم متوسطه اعطا می‌گردد. کسانی که دوره‌های حرفه‌ای (مهارت‌آموزی) را طی کنند بنا به درجه مهارت، گواهینامه دریافت می‌کنند.

دروس دورهٔ متوسطه شامل دروس مشترک، دروس اصلی و پودمانهای مهارت ققط خاص شاخهٔ مهارت‌آموزی (کار دانش) می‌باشد.

به موازات دوره‌های تحصیلی روزانه در ایران، دوره‌هایی برای ادامه تحصیل افرادی که نمی‌توانند و نمی‌خواهند که به صورت روزانه آموزش ببینند، وجود دارد، نظیر دورهٔ آموزش عمومی بزرگسالان و دورهٔ آموزش تکمیلی بزرگسالان که به موازات دوره‌های راهنمایی تحصیلی و متوسطه تشکیل می‌گردد. شرکت در امتحانات متفرقه نیز از جمله

راههای ادامه تحصیل در نظام آموزش و پرورش ایران است.

در ساختار آموزشی هندوستان، سن ورود به دبستان در بعضی از مناطق ۵ سال است و دوره ابتدایی (۵ سال)، بالاتر از ابتدایی (۳ سال)، دوره متوسطه (۲ سال)، دوره پیش دانشگاهی ۲ سال و دوره دانشگاهی در سطح لیسانس ۳ سال است. بنابراین دانش آموزان در هند معمولاً پس از ۱۰ سال تحصیل موفق به اخذ دیپلم می شوند و می باید در امتحانات نهایی شرکت کنند.

در ساختار آموزش و پرورش هند، آموزش و پرورش غیررسمی، مدارس باز و مدارس حرفه‌ای به موازات دوره‌های آموزش رسمی تا سنین خاصی پیش‌بینی گردیده و اجرا می‌گردد که از نظر برنامه‌ها و ضوابط و مقررات آموزشی، با ساختار آموزشی و برنامه‌های درسی کشور ما متفاوت می‌باشد. نبودن کنکور سراسری برای ورود به دانشگاهها و مدارس عالی نیز از جمله وجوه تمایز آموزش و پرورش هند با ایران است.

در ایران همه ساله برای پذیرش دانشجو در دانشگاهها و مدارس عالی کنکور سراسری انجام می‌گیرد و سازمان گسترده‌ای نیز بدین منظور تأسیس گردیده و مدت زیادی از وقت مسئولان وزارت فرهنگ و آموزش عالی و وزارت آموزش و پرورش صرف برنامه‌ریزی و اجرای این امر می‌شود. نمرات امتحان نهایی سال آخر متوسطه، مهمترین عامل پذیرش در دانشگاهها نمی‌باشد.

در هندوستان داوطلبان تحصیل در دانشگاهها براساس نمرات امتحانات نهایی و به تناسب ظرفیت مؤسسات آموزش عالی پذیرفته می‌شوند.^{۲۴}

۴- برنامه‌ها و کتابهای درسی

کشور هند از نظر سازمانهای مسئول برنامه‌ریزی درسی و تألیف و انتشار کتابهای درسی در مرکز و ایالات و همچنین از نظر موضوعات درسی و در ساعات هر درس در هر دوره تحصیلی با کشور ایران مشابهتها و تفاوتهایی دارد.

در ایران تهیه و تدوین برنامه درسی از دوره آمادگی تا پایان دوره متوسطه، معمولاً از وظایف دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی می‌باشد. این دفتر از جمله دفاتر سازمان - پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است که در مرکز (تهران) فعالیت دارد و به صورت متمرکز برنامه‌ریزی می‌کند و شعبه‌هایی در این زمینه در استانها و شهرستانها ندارد.

برنامه‌های درسی توسط گروههای برنامه‌ریزی درسی از نظر ساعات و ریز برنامه‌ها تهیه می‌گردد و پس از تصویب شورای عالی آموزش و پرورش، در سراسر کشور اجرا می‌شود. کتابهای درسی نیز براساس برنامه مصوب، توسط کارشناسان این دفتر یا اساتید دانشگاهها تهیه و تألیف می‌گردد.^{۲۵} کتابهای تألیف شده، توسط دفتر چاپ و انتشار و توزیع کتابهای درسی، به زبان فارسی چاپ و توزیع می‌گردد.

در هند همانگونه که قبلاً بحث گردید، مرکز عظیمی با حدود ۴/۰۰۰ کادر متخصص برنامه‌ریزی درسی و آموزشی و کادر اداری در سازمان مرکزی وجود دارد و در هر ایالت نیز سازمان مشخصی همانند مرکز کشور ولی با کارکنان کمتری فعالیت دارد.

در مؤسسه ملی تعلیم و تربیت و تحقیقات تربیتی کشور هند، امور مربوط به برنامه‌ریزی درسی، تألیف کتابهای درسی، تهیه فیلمهای آموزشی، تربیت کارشناسان برنامه‌ریزی درسی، آموزش مدرسان دوره‌های آموزش ضمن خدمت و انجام طرحهای تحقیقاتی مربوط به برنامه‌ها و کتابهای درسی با هم و در این سازمان صورت می‌گیرد و از این نظر با ایران تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای دارد.

تشکیل شورایی با ریاست وزیر توسعه و منابع انسانی هند و با حضور تمام وزرای آموزش و پرورش ایالات و تعدادی از متخصصان تعلیم و تربیت در این سازمان مرکزی برای سیاست‌گذاری و تصویب برنامه‌های مربوط از نظر نقش و اهمیت، مشابه شورایی عالی آموزش و پرورش در ایران است و از نظر ترکیب اعضا و شرکت وزرای تعلیم و تربیت ایالات متفاوت می‌باشد.

در برنامه‌های درسی دو کشور ایران و هند در دوره‌های تحصیلی دروس مشابه و متفاوتی دیده می‌شود دروس زبان ملی، ریاضیات، علوم اجتماعی، علوم، هنر، بهداشت و تربیت بدنی، از جمله دروس مشابه و دروس تعلیمات دینی و عربی، تجربه عملی در زمره دروس متفاوت این دو کشور می‌باشد.

به نظر می‌رسد که استفاده از تجارب برنامه‌ریزی درسی در هند و مکانیزم سازماندهی مربوط به تألیف و چاپ و انتشار کتابهای درسی در این کشور، می‌تواند برای مسئولان و برنامه‌ریزان درسی ایران مفید افتد. بدین شکل که:

امور مربوط به برنامه‌ریزی درسی، تحقیقات آموزشی، تکنولوژی آموزشی، مقررات امتحانی، آموزش مدرسان، و مدارس تجربی یا نمونه در یک مکان انجام گیرد.

۵- تربیت مدیر رده‌های عالی، میانی و اجرایی

از وجوه متمایز آموزش و پرورش هند با ایران تأسیس مرکز آموزش و پرورش مجهزی برای تربیت مدیران رده‌های مختلف، به ویژه مدیران عالی آموزش و پرورش است. این مرکز که سابقه طولانی دارد دارای اعتبار بین‌المللی برای تربیت مدیران آموزشی می‌باشد و دوره‌های آموزشی داخلی و بین‌المللی را برگزار می‌کند. مشخصه‌های این مرکز قبلاً مورد بحث قرار گرفت.

اصولاً در هند به مدیریت واحدهای آموزشی و مهارت مدیران در اداره سازمانهای مختلف اداری و آموزشی اهمیت داده می‌شود و در انتخاب و انتصاب مدیران رده‌های مختلف به هنر و علم و تجربه مدیران توجه می‌شود و ثبات بیشتری در امر مدیریت دیده می‌شود و دوره‌های آموزشی لازم برای مدیران مختلف در سطح کشوری و ایالتی و

منطقه‌ای تشکیل می‌گردد.

در ایران بر اساس آیین‌نامه مصوب شورای عالی آموزش و پرورش از مهرماه ۱۳۷۱، برای انتصاب و تغییر مدیران مدارس و رؤسای آموزش و پرورش، ضوابط و شرایطی وضع گردیده که به ثبات نسبی مدیریت کمک می‌کند.

برای مدیران مدارس و ادارات آموزش و پرورش دوره‌های مدیریت نیز دایر می‌گردد ولی مرکزی که مسئولیت برنامه‌ریزی همه‌جانبه را در مورد تربیت مدیران از سطح مدارس تا معاونان وزیر آموزش و پرورش را برعهده داشته باشد و مجهز به امکانات فیزیکی و تجهیزاتی، چون خوابگاه، کتابخانه، به ویژه اساتید مدیریت باشد، وجود ندارد و تأسیس چنین مرکزی در استانها ضروری بنظر می‌رسد و می‌توان از تجارب کشور هند در این زمینه سود جست.

۶- تربیت معلم و آموزش ضمن خدمت

بین ساختار تربیت معلم در هند با ایران تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. در هند همانگونه که قبلاً در این مقاله مطرح شد، دوره تربیت معلم ابتدایی معمولاً ۱ سال است. در این دوره دارندگان مدرک تحصیلی پیش‌دانشگاهی، طبق ضوابطی در دوره یکساله تربیت معلم، تعلیم دیده و قبل از اتمام تحصیل، در مدارس ابتدایی شهر و روستا تدریس خواهند کرد. دوره تربیت معلم برای تأمین معلمان دوره بالاتر از ابتدایی (۶ و ۷ و ۸) نیز یکسال تحصیلی می‌باشد.

دانشجویان مدرک لیسانس و فوق لیسانس با گذراندن دوره یکساله تربیت معلم تدریس در دوره بالاتر از ابتدایی و دوره دبیرستان را برعهده می‌گیرند. در دوره یکساله، آماده ساختن معلمان و مدیران برای حرفه معلمی مورد نظر است و لذا دروس روانشناسی، علوم - تربیتی، روشهای تدریس و تمرین معلمی، اساس برنامه‌های درسی را تشکیل می‌دهند. در ایران معمولاً معلمان ابتدایی به طریق زیر تربیت و تأمین می‌گردند:

۱- دوره ۴ ساله (دانشرا):

در این دوره طبق شرایطی، فارغ‌التحصیلان دوره راهنمایی تحصیلی پذیرفته می‌شوند و علاوه بر مواد درسی اختصاصی و عمومی، دروس علوم تربیتی، روانشناسی و تمرین معلمی را می‌گذرانند و پس از ۴ سال، در رشته آموزش ابتدایی به آنان دیپلم داده می‌شود.

۲- دوره ۲ ساله (دانشرا):

فارغ‌التحصیلان کلاس دوم متوسطه، طبق شرایطی به این دوره وارد گردیده، پس از ۲ سال تحصیل به آنان در رشته آموزش ابتدایی مدرک دیپلم داده می‌شود.

۳- دوره تربیت معلم ۲ ساله:

دارندگان دیپلم کامل متوسطه، پس از توفیق در کنکور سراسری، در رشته آموزش ابتدایی ادامه تحصیل داده و پس از ۲ سال، موفق به اخذ فوق دیپلم در رشته آموزش ابتدایی می‌شوند.

در ایران برای تربیت و تأمین دبیران دوره راهنمایی (۶ و ۷ و ۸)، مراکز تربیت معلم ۲ ساله تأسیس گردیده است. فارغ‌التحصیلان این مرکز در رشته مربوط به اخذ فوق دیپلم شده و در دوره راهنمایی تحصیلی تدریس می‌کنند.

برای تربیت و تأمین دبیران دبیرستانها (کلاسهای ۹، ۱۰، ۱۱ و ۱۲) دانشگاههای تربیت معلم و دانشکده‌های تربیت دبیر بوجود آمده است. دارندگان دیپلم کامل متوسطه، پس از توفیق در کنکور سراسری و تحصیل در رشته مربوط به مدت ۴ سال، موفق به اخذ درجه لیسانس گردیده و در دوره متوسطه تدریس می‌کنند.

تأمین معلمان ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه در ایران از طرق دیگری نیز صورت می‌گیرد. بنابراین بهترین وجه متمیز تربیت معلم در هند با ایران عبارت است از:

- مدت تحصیل در مراکز تربیت معلم

- برنامه‌های مراکز تربیت معلم

- شبانه‌روزی بودن مراکز تربیت معلم در ایران

- پرداخت کمک هزینه تحصیلی طبق قانون به دانش‌آموزان یا دانشجو معلمان در ایران

- منظور نمودن سوابق تحصیل به عنوان سوابق خدمتی در ایران

به نظر می‌رسد که با تغییر نظام آموزشی ایران، بررسی همه جانبه ساختار تربیت معلم ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه ضروری بوده و استفاده از تجارب بعضی از کشورها از جمله هند در انتخاب ساختارهای مناسب، سودمند باشد.

بین برنامه‌های آموزش ضمن خدمت آموزگاران و دبیران در ایران و هند وجوه مشابه و متمیزی دیده می‌شود.

در ایران طبق طرح ادامه تحصیل فرهنگیان، کارکنان اداری و آموزشی می‌توانند با گذراندن دوره‌های کاردانی، کارشناسی و کارشناسی ارشد که توسط وزارت آموزش و پرورش و یا دانشگاههای تربیت معلم، پیام نور، آزاد اسلامی و دانشکده‌های تربیت دبیر دانشگاهها تشکیل می‌گردد، به تحصیلات خود ادامه دهند.

در هند نیز دوره‌های تحصیلات رسمی برای معلمان در دانشکده‌های تربیت معلم به صورتی که قبلاً مورد بحث قرار گرفت، دایر گردیده است.

تفاوت اساسی این است که در هند معلمان داوطلب تحصیل فقط دروس علوم تربیتی، روانشناسی و تمرین دبیر را می‌گذرانند و مدت تحصیل برای معلمان دو برابر مدت تحصیل برای افرادی است که قبل از خدمت به دوره تربیت معلم وارد می‌شوند.

در ایران دوره‌های کوتاه‌مدت برای آشنایی با آموزگاران و دبیران با برنامه‌های

درسی و روشهای تدریس و کتابهای هر دوره وجود دارد که از نظر مدت دوره و شیوه‌های آموزش، با همدیگر متفاوت می‌باشد.

در هندوستان در مؤسسه ملی برنامه‌ریزی درسی و تحقیقات تربیتی، دوره‌های تربیت مدرس برای تدریس به معلمان ایالات مختلف وجود دارد. این شیوه از موارد مهمی است که برای برنامه‌ریزان آموزش ضمن خدمت ایران می‌تواند تجربه‌ای ارزنده باشد.

۷- تمایزات دیگر

ایران از نظر:

- سوادآموزی اهداف، ساختار اداری، مدت دوره آموزشی، شیوه‌های جذب و پایداری در کلاس، پرداخت حقوق به آموزشیاران، روشهای آموزشی به نوسوادان و تعداد نوسوادان.

- وظیفه عمومی

- مدارس خارجی و خصوصی

- مدارس استاندارد

- موقعیت کمی آموزش و پرورش و درصد رشد دانش‌آموزان در دوره‌های مختلف

تحصیلی

- شرایط ثبت نام در دانشگاهها و توسعه کمی و کیفی دانشگاهها و مدارس عالی

- پاره‌ای از شاخصهای مربوط به امور آموزشی، اداری، مالی

- پژوهشهای آموزشی و پرورشی و مراکز تحقیقاتی

- آموزش غیررسمی

- مشکلات مهم آموزش و پرورش

- بهره‌وری از موزه‌ها و آثار باستانی و علمی برای آموزش کودکان و نوجوانان

دارای وجوه مشترک و متمایز است که به لحاظ محدود بودن صفحات این مقاله، از توضیح هر یک خودداری گردید.

به پایان آمد این دفتر حکایت همچنان باقی

به صد دفتر نشاید گفت حسب الحال مشتاقی

"سعدی"

پیشنهادها

از آنجا که کشور هند از نظر قدمت تاریخی، سوابق فرهنگی به ویژه نفوذ اسلام و زبان فارسی، موقعیت جغرافیایی، روند رشد جمعیت و ... با کشور ما مشابهت‌های زیادی دارد، استفاده از پاره‌ای تجارب آموزشی و انتخاب و انتقال بعضی از عناصر فرهنگی آن به ویژه تکنیکها و روشهایی که برای مواجهه و کاهش مشکلات آموزش و پرورش بکار برده‌اند، مفید بنظر می‌رسد.

مواردی که می‌توان در نظام اداری و نظام آموزشی آموزش و پرورش مورد توجه و امعان نظر قرار داد، متعددند از جمله:

۱- تغییر تدریجی نظام اداری آموزش و پرورش از متمرکز به نیمه متمرکز و تفویض اختیار بیشتر به استانها و مناطق آموزشی و تهیه لوایح قانونی برای تحقق این امر و اعزام هیأتی از مدیران عالی آموزش و پرورش برای مطالعه بیشتر در این زمینه، بدهند.

۲- تأسیس مرکز برنامه‌ریزی مدیریت و آموزش مدیران رده‌های اجرایی میانی و عالی آموزش و پرورش همانند مرکز برنامه‌ریزی و آموزش مدیریت هند.

۳- انتخاب و اعزام بعضی از مدیران مناطق یا استانها یا دفاتر یا افراد مستعد به مرکز برنامه‌ریزی و آموزش مدیریت هند برای گذراندن دوره مدیریت آموزشی و یا تبادل اطلاعات و تجارب مدیریتی.

۴- استفاده از تجارب ارزنده مرکز برنامه‌ریزی درسی و تحقیقات آموزشی هند در برنامه‌ریزی درسی و تألیف کتابهای درسی و تحقیقات آموزشی و اجرای آموزش و استفاده از تکنولوژی آموزشی از طریق اعزام هیأتی از مدیران و کارشناسان تحقیق و برنامه‌ریزی درسی ایران.

۵- استفاده از تجارب به‌دست آمده در مورد مدارس استاندارد یا نمونه در هند و تبادل تجارب بین مدارس نمونه ایران و هند.

۶- تشکیل شوراهای متعدد برای هر یک از دوره‌های تحصیلی با شرکت صاحب‌نظران، کارشناسان و دست‌اندرکاران هر دوره، هر سال یکبار و تعیین سیاست و خط - مشی هر دوره تحصیلی، همانند بعضی از شوراهای آموزش و پرورش هند و خودداری از تشکیل شوراها و جلسات مشورتی درازمدت.

۷- مطالعه در جهت تمرکز آموزش و پرورش کشور در یک وزارتخانه به منظور کاهش مراکز تصمیم‌گیری در امور آموزش و پرورش و بهره‌گیری از تجارب کشورهای مختلف از جمله هند.

۸- استفاده از تجارب هند در امر سوادآموزی به ویژه ایجاد انگیزه برای شرکت بیسوادان در کلاس، سواد سودبخش یا تابعی و تداوم آموزش و ایجاد انگیزه برای آموزشیاران.

۹- توجه به آموزش غیررسمی، مدارس متوسطه یا آزاد در ساختار آموزشی و

بهره‌گیری از تجارب هند در این زمینه.

۱۰ - استفاده از تجارب هند در چاپ و توزیع کتابهای درسی توسط ایالات مختلف.

۱۱ - استفاده از تجارب هند در تأمین معلمان و دبیران، علاوه بر روشهای موجود در

آموزش و پرورش، به منظور تأمین معلمان مورد نیاز کشور.

۱۲ - ایجاد بانک تست (خزانه سؤال) و ارائه رهنمودهای لازم در جهت طرح

سؤالهای مناسب در مدارس.

۱۳ - توجه اساسی به دبیران راهنما در مدارس راهنمایی و متوسطه به عنوان راهنمای

تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان و برنامه‌ریزی در جهت آموزش آنان با استفاده از تجارب

کشورها از جمله هند.

۱۴ - بازنگری در نظام انتخاب دانشجو از طریق کنکور در دانشگاهها و استفاده از

تجارب هند و سایر کشورها در این زمینه.

۱۵ - تهیه طرحی با همکاری سازمان میراث فرهنگی، به منظور مساعد کردن شرایط

بازدید از کلیه آثار فرهنگی توسط دانش‌آموزان دوره‌های مختلف تحصیلی و مراکز تربیت

معلم و بهره‌گیری از این بازدید در جهت رشد فرهنگی و تقویت تعطیلات مذهبی و ملی.

۱۶ - تأکید بر تهیه و انتشار محدود بروشور یا بولتنهایی دال بر معرفی هر واحد

آموزشی (تاریخ تأسیس، مشخصه‌ها، فعالیتها، روند رشد کمی و کیفی توأم با نمودارهای

لازم) و هر یک از دفاتر ستادی و مناطق آموزشی.

۱۷ - تهیه فیلمهای مناسب از فعالیتهای دانش‌آموزان مدارس موفق یا نمونه، که

نشانگر شیوه مدیریت و ارتباط انسانی در درون مدرسه، کلاسهای درس، نحوه تدریس

معلمان، کار در کارگاهها و ... و ارائه آنها در کلاسهای درس مراکز تربیت معلم آموزش

ضمن خدمت.

۱۸ - تجدیدنظر جدی در مکانیزم برنامه‌ریزی توسعه و برآورد بودجه مورد نیاز

واحدهای آموزشی، بدین طریق که هر یک از مواد درسی تمام دوره‌ها و رشته‌های تحصیلی

اساس برآورد نیروی انسانی، منابع مادی و در نتیجه پیش‌بینی بودجه مورد نیاز باشد.

به یقین این امر تحولی در کیفیت آموزش در مدارس و افزایش کارآیی واحدهای آموزشی

خواهد بود.

۱۹ - استفاده از تکنولوژی آموزشی به‌ویژه و مسائل سمعی و بصری در مدارس

به‌نگام تدریس توسط معلمان و تهیه طرحی که در آن از یکسو معلمان دوره‌های مختلف

تحصیلی به ویژه معلمان ابتدایی را ملزم به استفاده از این وسایل به هنگام تدریس کند و از

سوی دیگر دفاتر ذریبط را به برنامه‌ریزی و تهیه و توزیع حداقل وسایل نماید.

۲۰ - نگارش و توزیع کتابهای مناسب در زمینه‌های مختلف برای کادر اداری و

آموزشی وزارت آموزش و پرورش و تأکید بر خودآموزی و انجام ارزشیابیهای به موقع

از کارکنان آموزش و پرورش بر اساس مطالب کتابهای داده شده.

- ۲۱- ارزش دادن به نتایج مطالعات و بررسیهای معلمان به ویژه در روستاها به هنگام شرکت آنان در دوره‌های تحصیلی بالاتر.
- ۲۲- تهیه طرح جامعی تحت عنوان بازدید از مدارس و مراکز آموزشی موفق در داخل کشور و کشورهای مختلف جهان و انجام مطالعات آموزشی و تطبیقی در خلال سال تحصیلی یا در طول تابستان به تناسب شرایط و امکانات توسط هیأتی مرکب از: - معلمان شهر و روستا - مربیان پرورشی - مدیران واحدهای آموزشی.
- مدیران - معاونان و مدرسان مراکز تربیت معلم - رؤسا و معاونان مناطق آموزش و پرورش.
- مدیران کل، معاونان ستادی و اجرایی - کارشناسان ستادی و اجرایی.
- معاونان و مشاوران وزیر
- و درج نتایج بازدیدها و مطالعات در مجلات متعدد وزارت آموزش و پرورش.
- ۲۳- تهیه طرح لازم برای استفاده از کلیه سازمانهای بین‌المللی که دولت ایران عضویت دارد و شرکت فعال و به موقع وزارت آموزش و پرورش در سمینارها، اجلاسهای یونسکو و سایر سازمانهای ذیربط.
- ۲۴- توجه اساسی به فعالیتهای پژوهشی از طریق طراحی تشکیلات مناسب پژوهشی و تربیت محققان مورد نیاز و کاربست داده‌های پژوهشی در تصمیم‌گیریهای مدیریت عالی، میانی و اجرایی آموزش و پرورش.

زیر نویسها:

- ۱ و ۲ - گیتاشناسی کشورها - ص ۳۶۷
- ۳ - اظهارات معاون سازمان برنامه و بودجه هند در ملاقات حضوری آبانماه ۱۳۷۰.
- ۴ - گیتاشناسی کشورها، هند ص ۳۶۷
- ۵ - سازمان و اداره آموزش و پرورش کشورهای آلمان غربی، مشایخی، محمد.
- ۶ - گیتاشناسی کشورها، هند ص ۳۶۷
- ۷ - گزارش سفر به هند، صافی احمد، آذرماه ۱۳۷۰
- ۸ - گیتاشناسی کشورها، هند ص ۳۶۸
- ۹ - گزارش سفر به هند، صافی، احمد آذرماه ۱۳۷۰
- ۱۰ - گزارش دکتر دلجیت‌گوتیا و دکتر آکاردال در اجلاس اپید (نایلد) تیرماه ۱۳۶۹ (نمایندگان هند)
- ۱۱ - اظهارات وزیر توسعه منابع انسانی هند در ملاقات آبانماه ۱۳۷۰، گزارش سفر به هند، صافی، احمد.
- ۱۲ - اظهارات رئیس مؤسسه ملی مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی هند در ملاقات آبانماه ۱۳۷۰، به‌هنگام بازدید از مؤسسه.
- ۱۳ - برنامه درسی کشوری مربوط به دوره‌های ابتدایی و متوسطه هند ۱۹۹۰ - ۱۹۸۹.
- ۱۴ - توسعه آموزش و پرورش در هند ۱۹۹۰ - ۱۹۸۹.
- ۱۵ - برنامه درسی کشوری مربوط به دوره‌های ابتدایی و متوسطه هند ۱۹۹۰ - ۱۹۸۹.
- ۱۶ - توسعه آموزش و پرورش در هند ۱۹۹۰ - ۱۹۸۹.
- ۱۷ - اظهارات رئیس مؤسسه ملی مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی هند در ملاقات آبانماه ۱۳۷۰، به‌هنگام بازدید از مؤسسه.
- ۱۸ - برنامه درسی مدارس و صلاحیت‌های معلم، گزارش خانم دکتر دلجیت‌گوتیا و دکتر آگاروال از هند، ترجمه خانم فاطمه ققیهی قزوینی، از انتشارات سمینار منطقه‌ای یونسکو مربوط به نوآوری‌های تربیت معلم نایلد، تیرماه ۱۳۶۹.
- ۱۹ - در سال ۱۳۴۸، قانون تشکیل شوراهای منطقه‌ای تصویب گردید و هم‌اکنون عملاً این شوراها فعالین ندارند.
- ۲۰ - سرشماری رسمی سال ۱۳۷۰، مرکز آمار ایران
- ۲۱ - قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۵۸ شمسی.
- ۲۲ - قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۵۸ شمسی.
- ۲۳ - طرح انتقال به آموزش متوسطه مطلوب، دبیرخانه شورای تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش ۱۳۶۹ ص ۱۹
- ۲۴ - در بعضی از دانشگاهها طبق ضوابط خاص دانشگاه نیز مسابقه ورودی وجود دارد.
- ۲۵ - کتابهای درسی رشته‌های فنی و حرفه‌ای توسط معانت فنی و حرفه‌ای وزارت آموزش و پرورش تألیف می‌گردد.

منابع:

- ۱- ره‌آورد سفر هند، غلامحسین حیدری، گزارش گردهمایی منطقه‌ای آسیا در مورد کار آموزش و پرورش و تصویب قوانین کودکان، دفتر تحقیقات آموزشی، وزارت آموزش و پرورش، خرداد ۱۳۷۰.
- ۲- راهنمای بین‌المللی نظامهای آموزشی، ترجمه ناصر صبح‌خیز، پرویز سلیمی، دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، اردیبهشت ۱۳۶۱.
- ۳- گیتاشناسی کشورها، کشور هند ۱۳۶۲.
- ۴- سازمان و اداره آموزش و پرورش کشورهای آلمان غربی و هند، دکتر محمد مشایخی، اسفند ۱۳۴۶.
- ۵- سفرنامه پاکستان "نگرشی به تاریخ و فرهنگ، قسمت تحولات تاریخی شبه قاره هند" دکتر قاسم صافی، ۱۳۶۶.
- ۶- چکیده گزارش سمینار منطقه‌ای تحقیقات آموزشی، مرکز تحقیقات آموزشی، ۱۳۷۰.
- ۷- نظام آموزش و پرورش هندوستان، دکتر محسن‌پور، روزنامه اطلاعات ۸ آبان ۱۳۶۵.
- ۸- نوآوریهای تربیت معلم و آموزش ضمن خدمت در کشورهای آسیایی (قسمت هند) احمد صافی فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۲۳ سال ۱۳۶۹ مرکز تحقیقات آموزشی.
- ۹- گزارش دکتر دلجیت گوپتا و دکتر آکاروال در اجلاس اپید تایلند "در مورد نوآوریهای تربیت معلم و آموزش ضمن خدمت در هند تیرماه ۱۳۶۹" ترجمه فاطمه فقهی‌فروزی.
- ۱۰- کتاب سبز کشور جمهوری هند وزارت امور خارجه ۱۳۷۰.
- ۱۱- روند تکنونی و تطبیقی تعلیم و تربیت جهانی در قرن بیستم، امان‌الله صفوی تابستان ۱۳۶۶.
- ۱۲- پژوهشی در مورد ساختار اداری هند، مرکز مطالعات و تحقیقات مدیریت ۱۳۶۰.
- ۱۳- گزارش هیأت اعزامی به هند و شوروی برای تغییر نظام آموزش و پرورش در ایران، آموزش و پرورش در شوروی و هند.
- ۱۴- نشریات، کتابها و بروشورهای دریافتی در زمینه آموزش و پرورش هند به هنگام ملاقات با مقامات آموزش و پرورش و بازدید از مراکز آموزشی و دانشگاهی هند.

References:

- 1 - "Training Programmes 1991 - 92", National institute of Educational Planning & Administration, New Dehhi, India.
- 2 - "School Curriculum & Teacher competencies" by Dr. Daljit Gupta, New Delhi, India.
- 3 - "National curriculum for Elementary and secondary Education" National council of Educational research and Training 1988, India.
- 4 - "Educational Through open Learning" Andher pradesh open school, Hyderabad, India.
- 5 - "An introduction to NIEPA" New Delhi, India.
- 6 - "News letter" university of Hydervabad, January - August 1991.
- 7 - "Eight international Diploma in Educational planning & Administrators, New Delhi, 1991.
- 8 - "NECER" National council of Educational Research and Training India.
- 9 - "% years of Bombay Teacher's Training college", 1989 - 90 India.
- 10 - "Central institute of Educational Technology" National council of Educational Research and Training, New Delhi.
- 11 - "Development of Education in India 1988 - 90", ministry of Human Resource Development, Government of India, New Delhi, India.
- 12 - Hand Book "college of Education - osmania university" Hyderabad 1284 - 85.
- 13 - "University of Hyderabad" prospectus 1991 - 92, India.
- 14 - "Curriculum vitae" prof Malladi sree rama Murthy, Hyderabad, India.
- 15 - "Diploma in early childhood care & Education" Bombay Institute of Education, India.
- 16 - "Use of Audiovisual Techniques in primary schools" Department of Education Government of Andhrapradesh.
- 17 - Approach paper for "strengthening of SCERT under the centrally sponsored scheme of teacher Education", 1989 New Delhi India
- 18 - "Vocationalisation of school Education" Andhrapradesh october 1986 India.